YASSAVIY HIKMATLARI TAHLILI

Shamsiyeva Sabina Sharofiddin qizi
Kattaqo'rg'on davlat pedagogika instituti
O‘zbek tili va adabiyoti yonalishi 1-bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: **Suyunova Dilbar**
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20253771

Annotatsiya. Ushbu maqolada Ahmad Yassaviy hayoti va ijodi haqida ma'lumotlari bilan uning "Devoni hikmat" asari va undagi hikmatlarida tuproq ramzining badiiy ifodasiga oid tahlillar, undagi timsollar tahlili hamda bu asarning muallifligi masalasi muommolari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Qur'on, hikmat, tuproq, oshiq, kamtarlik, nafs, tasavvuf, hikmatlar, rivoyat, timsol

Mutasavvuf shoir Ahmad Yassaviy turkiy sheriyatga hikmat janrini olib kirgan va shu orqali shuhrat topgan shoir. Hikmatlarida olam va odam muammolari haqidagi oz falsafiy qarashlarini sodda til bilan bayon qilgan. Shoir inson hayotining mohiyati haqida kop mushohadalar yuritadi. Oz qarashlarini diniy manbalar asosida obrazli tasvirlagani bois hikmatlari xalq orasida keng yoyilib, sevib oqilgan.Yassaviy hikmatlarida tuproq ramzi kop kuzatiladi. Bu obrazning manbasi,albatta, Qur'oni Karim hisoblanadi. Ilohiy kitobda inson tuproq va suvdan yaralganligi takidlangan.

Jumladan, “Uldur ul zotiki, yaratibdur sizlarni tuproqdin,keyin mayin qatrasidin, keyin uyigan qondin, keyin chiqarur sizlarni (onalarqornidin) bola qilib …” yoki “Va tahqiq, yaratduk biz insonni loyning xulosasidin”[1,531] shu kabi oyatlarda inson aslining mohiyati haqida mulohaza yuritilgan.

Ahmad Yassaviyning “Asling bilsang obu gil, yana gilga ketaro...” hikmatida ham diniy manbaga tayanilganini sezish qiyin emas. Yassaviy uchun tuproq sifatlik axloqiy kamolotga erishuv yollaridan biridir. Zero, tuproq insonning doyasidir. Inson hayotining davom etishi ham u bilan bogliq. Shunga qaramay tuproq inson oyoqlari ostidadir.

O‘n uchimda nafs havosin qo‘lga oldim,
Nafs boshiga yuz-ming balo qamrab soldim.
Takabburni yerga urib bosib oldim,
O‘n tortimda tufroqsifat bo‘ldim ma'no [2,54].

Tuproq Yassaviy hikmatlarida kamtarlik ramzi sifatida talqin qilinadi.

Yuqoridagi hikmatda insonning eng xavfli dushmani bolgan nafsni yengish haqidagi mulohazalarini bayon qilgan mutasavvuf shoir nafsni yengishning eng qulay yoli “tuproqsifat” bolish lozimligini takidlaydi. Takabburlik, manmanlik nafsning hamrohi. Bu illatlar insonni togri yoldan adashtiradi. Shoir hikmatda bunday illatlarni yengan insonni “tufroqsifat”lik fazilati bilan bezagan. Demak, hikmatda tuproq - kamtarlik, xokisorlik ramzi. Yassaviy hikmatlari tuproq sozining xok, gil kabi variantlari ham qollangan.

Olloh dardi sotqu ermas sotib olsang,
Piru mugon xizmatida xok bo‘lmasang.
Haq yoliga kirib bo‘lmas pok bo‘lmasang,
Lomakonda Haqdin saboq oldim ma'no [2,75].

Tuproq sabr-toqat manosida ham qollanishini yuqoridagi hikmatdan korishimiz mumkin. Mazkur hikmatda solikning pir xizmatida sabr qilishi, shu orqali pok zotlardan saboq olib, poklanishi natijasida Haq yoliga kira olishi badiiy tasvirlangan.

Qul Xoja Ahmad, toat qil, umring bilmom nech yil

Asling bilsang, obi gil, yana gilga ketaro [2,221].

Inson bu dunyoga sinalish uchun keladi. Buni mufassal anglagan Yassaviy faqatgina sabr bilan bu sinovlarni yengishni targib qiladi. Insonning asli bu — suv va tuproq, oxir - oqibat tuproqqa ketadi. Bu bilan umr otkinchiligidan ogohlantiriladi.

Olloh degan bandalarni quli bo‘lgil.
Tufroq sifat yol ustida yoli bo‘lgil.
Oshiqlarni kuyib-ochgan kuli bo‘lgin,
Haq jamolin korsatmasa zolim bo‘lay [2,187].

Ahmad Yassaviy eng ko`p uluglagan fazilat bu - kamtarlik va sabr. Olloh degan bandalarning yoli ustidagi tufroq, haqiqiy oshiqlarning kuyib-ochgan kuli bolishlik bu xokisorlikning eng oliy darajasidir. Tuproq ramzi mazkur hikmatda ezgulik, munavvarlik ramzlari sifatida keltirilgan.

Boshim tufroq, ozim tufroq, jismim tufroq,
Haq vasliga yetarmen deb ruhim mushtoq.
Kuydim, yondim, bololmadim hargiz ofoq,
Shabnam bolib yer ostiga kirdim mano .

Mazkur hikmatda tuproq sozi uch marta qollangan. Bu bir sozning takrori bolsa-da, mano qirralari bilan bir-biridan farqlanadi. Hikmatdagi “boshim tufroq” birikmasi orqali ilk olam — Odam Atoga ishora qilingan bolsa, “ozim tufroq” — lirik qahramonning xokisorligiga, “jismim tufroq” — insonning foniy bolishiga ishora qilingan. Hikmatda tuproq - tugilish, yashash hamda olim ramzi bolib kelmoqda. Bu esa inkor qilib bolmas haqiqatdir.

Oshiqlarni ko‘zi giryon, bag‘ri vayron,
Parvosi yo‘q, nomusi yoq, yurar uryon.
El ko‘zida tufroqdin kam sirri pinhon,
Joni birla yodin aytib yurar ermish.

Yuqoridagi baytda tuproq “sirlar maskani” manosida qollangan. Oshiq “el ko‘zidan” oz sirlarini yashira olmaydi. Tuproq esa sirlar maskani. U qanchadan qancha sirlarni oz bagriga olib, pinhon saqlaydi. Xulosa qiladigan bolsak, Ahmad Yassaviy hikmatlarida tuproq shaytoniy illatlardan bolagan takabburlik, manmanlikni yengish quroli, u tugulish, yashash va olim ramzi. Bundan tashqari, tuproq poklik, sabr-toqat, umid, ezgulik,muruvvat kabi mano-mazmun, sifatlarni ozida jamlagan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ahmad Yassaviy. Hikmatlar. —Toshkent: Gafur Gulom Adabiyot va sana:t nashriyoti. 1991.
2. Qur'oni Karim manolarining tarjima va tafsiri. Abdulaziz Mansur tarjimasi. — T.: “Toshkent islom universiteti” nashriyot- matbaa birlashmasi. 2004. - 617 b.
3. Rajabova M. Navoiy va Ogahiy ijodida mifologik obrazlar tasviridagi mushtarakliklar // Центр научных публикаций (buxdu. uz). — 2021. — Т. 6. — №.6.
4. Rajabova M.A. Навоийнинг" Фарҳод ва Ширин" достонида фарзандсизлик мотиви // Центр научных публикаций (buxdu. uz). — 2021. — Т.6. — №. 6.
5. Rajabova M. A. Навоий ижодида қушлар ва ҳайвонлар образининг халқона асосларда ифодаланиши //Центр научных публикаций (buxdu. uz). — 2021. — Т. 6. — №. 6.
6. Rajabova M. Навоий муаммоларининг бадиий такомилида фольклорнинг таъсири //Центр научных публикаций (buxdu. uz). — 2021. — Т.6. — №. 6.